

ÀMBITS D'APLICACIÓ DE LA PSICOLOGIA SOCIAL EN COOPERACIÓ INTERNACIONAL AL DESENVOLUPAMENT

SOCIAL PSYCHOLOGY APPLICATION AREAS IN THE DEVELOPMENT INTERNATIONAL COOPERATION

*Roger Navarro Domenichelli**

Resum

El desenvolupament és un concepte o categoria complexa que avui sol adjectivar-se amb els conceptes «humà» o «sostenible» per destacar que existeixen mínims de condicions i qualitat de vida, així com de cura i protecció del medi ambient i de renovabilitat i ús d'energies i recursos, que són imprescindibles per a qualsevol acció que vulga inserir-se en processos de desenvolupament amb continuïtat. El capital social, en la seua perspectiva socioeconòmica, es considera avui dia com un dels constructes conceptuals rellevants per a explicar les dinàmiques de desenvolupament d'una comunitat en un territori. La cooperació al desenvolupament requereix uns nivells adequats de capital social tant a nivell «micro», és a dir, d'acció col·lectiva implicada en la iniciativa –nivell elevat de relacions intracomunitàries–, com de cooperació entre institucions públiques (amb credibilitat i eficiència) i una ciutadania articulada i organitzada a nivell «macro». Sembla clar que la variable capital social, definida pels comportaments de confiança, reciprocitat i conducta prosocial i la seua relació amb el desenvolupament del sentit de pertinença, d'identitat social i el compromís cívic, es deu tenir en compte a l'hora de considerar els programes de cooperació al desenvolupament d'un país o una regió, és a dir, que ha de considerar-se juntament amb els altres tipus de capital (físic, natural i humà). En definitiva, el capital social pot jugar un paper en la generació

* Departament de Psicologia Social, Facultat de Psicologia, Universitat de València.
Correspondència: Roger Navarro Dominichelli. Departament de Psicologia Social, Facultat de Psicologia, Universitat de València. Av. Blasco Ibañez, 21, 46010 València. Adreça electrònica: <Rogelio.Navarro@uv.es>.

d'una nova política des del local si serveix per enriquir les expectatives dels grups exclosos i per enfortir la seua confiança en el canvi social. És necessari enriquir les seues expectatives i generar la motivació suficient per afrontar riscos. L'enriquiment de les expectatives es genera a través de les relacions amb altres grups i sectors, especialment l'Estat i les organitzacions intermèdi- es amb vocació de treball pel canvi social. L'enfocament del capital social pot servir per impulsar aquesta dinàmica, que és fonamentalment política. El punt de vista que es proposa és que és totalment necessari examinar els vincles i possibles espais de trobada entre els nivells socials «micro», mitjà i «macro», si la intenció és promoure el desenvolupament.

Paraules clau: Cooperació Internacional al Desenvolupament, capital social, reciprocitat, confiança, comportament fiable.

Abstract

Development is a complex concept or category today only adjectives with the concepts of «human or sustainable», to highlight that there are minimum conditions and quality of life as well as care and protection of the environment and use of renovabilitat energy and resources that are essential to any action which seeks to fit into development processes continuously. Social capital in its socio-economic perspective, it is now considered as one of the conceptual constructs relevant to explain the dynamics of development of a community in a territory. Development cooperation requires adequate levels of capital both at the micro level, that is, collective action involved in the initiative, high level of intra-relationships and cooperation between public institutions (with credibility and efficiency) and citizenship articulated and organized macro level. It seems clear that the variable capital, defined by the behavior of trust, reciprocity and prosocial behavior and its relationship to the development of a sense of belonging, social identity and civic engagement must be taken into account when considering the cooperation programs for development of a country or region, that is, it must be considered along with other types of capital (physical, natural and human). In short, social capital may play a role in the generation of a new policy from the local level if it serves to enrich the expectations of excluded groups and to build confidence in social change. It is necessary to enrich their expectations and generate enough motivation to take risks. The enrichment of the expectations is generated through relations with other groups and sectors, especially the State and intermediate-minded organizations working for social change. The social capital approach can be used to promote this dynamic that is fundamentally political. The view proposed is that it is absolutely necessary to examine the ties and possible areas of contact between micro social levels, medium and macro, if the intention is to promote the development.

Key words: International Development, social capital, reciprocity, trusted, reliable performance.

La cooperació internacional al desenvolupament

Després de decennis en què la cooperació al desenvolupament s'havia enfocat des d'una perspectiva essencialment economicista, amb l'objectiu del creixement com a principal indicador del desenvolupament, les Nacions Unides han adoptat progressivament un punt de vista que té com a eix central «posar l'ésser humà en el centre del desenvolupament i orientar l'economia per satisfer més eficaçment les necessitats humanes» (Declaració Final de la Cimera sobre el Desenvolupament Social de Copenhaguen de 1995). Aquest procés d'humanització del desenvolupament té com a punt de partida la «Declaració sobre el dret al desenvolupament», adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides mitjançant resolució 41/128, de 4 de desembre de 1986. La Declaració defineix el desenvolupament com un procés global, amb elements econòmics, socials, culturals i polítics, que tendeix a la millora constant del benestar de tota la població i de tots els individus, sobre la base de la seva participació activa, lliure i significativa en el desenvolupament i en la distribució justa dels beneficis que se'n deriven. A partir d'aquesta noció, el desenvolupament es configura com un nou dret humà, de realització progressiva i que integra i reforça els altres drets de les persones i dels pobles.

La «Cooperació Internacional al Desenvolupament» (CID) és un objectiu fonamental de diversos actors internacionals, com l'Organització de les Nacions Unides (ONU) –a través del Programa de Nacions Unides pel Desenvolupament (PNUD)–, el Banc Mundial, l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) i la Unió Europea (UE). Una cooperació que, des d'un vessant multinivell i integral implica no solament la participació d'organitzacions intergovernamentals i estatals, sinó també la de les subestats i les ONGs.

La CID s'ha convertit en una eina, cada vegada més necessària, per a contribuir a promoure la resolució dels problemes específics del desenvolupament, la defensa i garantia dels drets humans, fomentar el benestar i enfortir les capacitats locals i nacionals de poblacions vulnerables dels països del sud. Per tant, es concep la CID com la mobilització d'aquelles accions i/o recursos financers, tècnics i humans que tenen com a propòsit contribuir a la promoció de tot allò que s'entén com a desenvolupament. Inicialment lligat a l'àmbit econòmic, el sistema internacional de cooperació al desenvolupament s'ha anat organitzant gradualment amb una visió multilateral de les relacions interestatals, a causa de la multitud de factors que condicionen el curs econòmic d'un país (polítics, culturals, institucionals, etc.) i de les modificacions que ha experimentat l'economia mundial.

No obstant açò, el desenvolupament té moltes interpretacions, sentits i significats que depenen de la perspectiva de qui l'interpreta i l'aplica. A més, pot anar acompanyat de molts adjectius (econòmic, sustentable, local, rural, endo-

gen, humà, etcètera) que contribueixen a la vaguetat del concepte. Per tant, la CID al·ludeix als fluxos d'intercanvi no lucratiu que es produeixen entre diversos actors del sistema internacional per a promoure el desenvolupament integral i sustentable de l'orbe, a través d'accions que poden incloure la mobilització de recursos financers, humans, tècnics i tecnològics.

El desenvolupament és un concepte o categoria complexa que avui sol adjectivar-se amb els conceptes «humà» o «sostenible» per destacar que existeixen mínims de condicions i qualitat de vida, així com de cura i protecció del medi ambient i de renovabilitat i ús d'energies i recursos, que són imprescindibles per a qualsevol acció que vulga inserir-se en processos de desenvolupament amb continuïtat.

A causa dels problemes estructurals dels països en vies de desenvolupament i a les conseqüències negatives que està tenint la globalització en els països del sud, ha vingut incrementant-se la desigualtat i la pobresa en àmplies zones del planeta. Per açò la cooperació internacional al desenvolupament es fa encara més necessària en aquests temps, perquè la millor forma de combatre la pobresa és recolzar els països en desenvolupament amb estratègies que tinguen per objectiu el creixement econòmic i la millora de les condicions de vida dels seus ciutadans. El creixement econòmic ha d'anar unit a la cobertura de les necessitats socials bàsiques perquè les poblacions desfavorides puguen reduir la seua vulnerabilitat i ser protagonistes del seu propi desenvolupament. Per açò els programes de cooperació internacional que s'impulsen no són exclusivament econòmics, ja que no existeix vertader progrés econòmic sense progrés social. La democràcia, els drets humans, l'educació, la igualtat entre dones i homes, la preservació del medi ambient i la bona gestió dels recursos públics, són factors fonamentals per a un desenvolupament equitatiu i sostenible dels països estructuralment empobrits.

Capital social i desenvolupament

El capital social, en la seua perspectiva socioeconòmica, es considera avui dia com un dels constructes conceptuals rellevants per a explicar les dinàmiques de desenvolupament d'una comunitat en un territori. Tal com assenyala Moyano (2001) si bé han sigut els economistes neoclàssics els que han posat en rellevància la importància del capital humà considerant que, sense aquest element, la resta de factors –treball, terra i capital– podrien tenir poca utilitat per al desenvolupament econòmic territorial. Per la seua banda, ha sigut la sociologia econòmica (Swedberg, 1991, Swedberg i Smelser, 1994) en la seua proposta d'explicar el comportament econòmic de les persones, qui dona contingut a aquest concepte en englobar, no solament les persones, sinó també les normes i les xarxes socials que contribueixen a la generació d'accions col·lectives en benefici de la pròpia comunitat.

El constructe de capital social, quant al seu desenvolupament i actual influència en la ciència social, es deu en gran mesura als treballs de Pierre Bourdieu (1979, 1984, 1986), Francis Fukuyama (1995, 1999, 2001) i, especialment, de James Coleman (1987, 1988, 1990) i Robert Putnam (1993, 1995, 2000). Aquests autors aporten definicions diferents, però de forma genèrica comparteixen la identificació del capital social amb un conjunt de normes i organitzacions socials –verticals i horitzontals– que faciliten la cooperació dels agents en la persecució d'un benefici comú i tenen un impacte en l'eficàcia i l'eficiència d'una comunitat en el seu territori.

Per la seua banda, per al Banc Mundial el capital social fa referència a «les institucions, relacions i normes que conformen la qualitat i la quantitat de les interaccions socials d'una societat» (Banc Mundial, 1998). Finalment, l'OCDE defineix el capital social, en el seu informe *The Well-Being of nations: the role of human and social capital* (2001), com «les xarxes juntament amb normes, valors i opinions compartides que faciliten la cooperació dins i entre els grups».

El concepte de capital social forma part de diferents disciplines (Sociologia, Ciències econòmiques, Economia, Psicologia, etc.) però no existeix, fins al moment, una única definició que aconseguisca sintetitzar un consens des de la pluralitat de recerques. No obstant açò, la majoria de les definicions fan referència als següents termes: xarxes, acció col·lectiva, estructura social i confiança.

El capital social no és una panacea i que augmenti no necessàriament és millor. Però el missatge més general en la bibliografia sobre el tema en qüestió és que la forma en què ens associem amb els altres i els termes d'aquesta associació tindran importants conseqüències per al nostre benestar, ja sigui que visquem en països rics o pobres (Woolcock, Michael and Narayan, Deepa, 2000).

Autors com Robinson, Schmid i Siles (2003) defensen la utilització del concepte de capital, ja que consideren que el capital social és una forma de capital perquè reuneix els requisits per ser considerat com a tal. El capital social té el potencial de brindar serveis i els serveis que pot prestar el capital social són valuosos; és parcialment fungible i, finalment, el capital social de vegades substitueix o complementa altres formes de capital.

El capital social és un valor potencial que roman latent fins que un agent específic activa aquest estoc, ho dirigeix cap a una fi valuosa i ho usa per generar un flux de beneficis. No obstant açò, la relació entre capital social i desenvolupament existeix, però per ser activada en tota la seva potencialitat necessita de la mediació d'agents específics per a cadascuna de les diferents facetes o dimensions que el desenvolupament comporta (Bebbington i Carrol, 2002).

És un tema comú que el capital social es crea quan existeixen relacions entre persones, però que és menys tangible que el capital físic i fins i tot que el capital humà. El capital social, igual que altres formes de capital, no és homogeni, ja que pot manifestar-se de maneres diferents segons la regió o territori que es

considera i ha de tenir-se en consideració que aquelles normes que són vàlides o adequades per a un país o territori no són acceptades en un altre.

El capital social és una acumulació de diversos tipus d'actius socials, psicològics, culturals, cognoscitius, institucionals, etc., que augmenten la quantitat (o la probabilitat) d'un comportament cooperatiu mútuament beneficiós per a les persones que ho posseeixen i per a la societat en general. En aquest sentit el capital social és un constructe multidimensional compost per tres grans dimensions: el capital social estructural (format per les xarxes i els recursos als quals s'accedeix a través seu), el capital social cognitiu (compost per normes informals i valors, tals com la confiança, la cooperació, la reciprocitat, el civisme, etc.) i el capital social institucional (qualitat de les institucions formals).

El concepte de capital social s'ha incorporat al centre dels debats sobre el desenvolupament, no com a element complementari al marc tradicional de desenvolupament, sinó sota la proposició que constitueix un factor determinant, subvalorat fins ara, de la producció, que la transforma completament en introduir, a més, l'anàlisi de la lògica de les interrelacions i encadenaments entre les diverses dimensions del desenvolupament.

Psicologia social i desenvolupament

La Psicologia social es desenvolupa, com a disciplina aplicada, quan estudia i investiga la influència i la interacció entre els individus que pertanyen a grups socials i comunitats; però realment el valor afegit es dona quan aquesta estima tal informació recaptada per a ser reutilitzada i generar canvis, l'objectiu final dels quals és ajudar a la mateixa comunitat a prendre decisions dirigides a enfortir el seu desenvolupament mitjançant la cerca d'alternatives d'anàlisi, diagnòstic i estratègies de tractament als problemes socials que realment preocupen en un context particular.

Concretament l'atenció i l'acció de la Psicologia social que treballa en un àmbit tan immensament important com la cooperació al desenvolupament van encaminades a generar eines organitzatives a l'interior de les comunitats; tot açò amb la finalitat de promoure la participació activa en la reflexió sobre la seua situació, les seues necessitats, problemes, fortaleces, debilitats i alternatives de canvi i solució.

Des de fa anys cobra rellevància un sector d'intervenció referit als plans de desenvolupament dels diferents països i comunitats, ja que s'ha anat evidenciant la necessitat d'afegir als criteris econòmics o polítics que els solen sustentar altres criteris centrats en les necessitats dels individus i els grups.

El paper del psicòleg en la cooperació serà proporcionar al disseny d'aquests plans l'element psicosocial. Per a això haurà d'estudiar cadascuna de les

situacions en concret de la manera més àmplia, sense oblidar l'aspecte antropològicocultural i del medi ambient, amb la finalitat de predir i optimitzar els efectes psicològics i socials d'aquests plans (Colegio Oficial de Psicólogos, 1988).

Però aquest suport per part del psicòleg social comunitari no ha d'estancar-se allí, en un procés merament reflexiu, ja que la rellevància, és a dir, la resposta a vertaderes necessitats, cobra gran importància quan les persones que fan part d'aquestes comunitats, a més de tenir clara la seua situació com a actors socials (protagonistes de la situació del país o regió), poden implementar accions amb l'acompanyament d'un professional interessat en el desenvolupament social.

Des del punt de vista de la Psicologia social la intervenció social en una comunitat o en un determinat territori, pel que fa a la cooperació internacional al desenvolupament, fa referència a processos intencionals de canvi, mitjançant mecanismes participatius adreçats al desenvolupament de recursos de la població, al desenvolupament d'organitzacions comunitàries autònomes, a la modificació de les representacions del seu rol en la societat i sobre el valor de les seues pròpies accions per a ser actiu en la modificació de les condicions que les marginen i exclouen (Chinkes, Lapalma, Nissemboin, 1995). Aquestes es desenvolupen en un escenari social que el psicòleg social ha de construir per a la comprensió de les «multifacètiques condicions en les quals s'expressen les conductes en diverses condicions ambientals» (Werstergaard, Kelly, 1992) i que permeta la contextualització de les intervencions que són part d'«un context social multideterminat, multiestructurat i de múltiples nivells» (Werstergaard, Kelly, 1992).

La comprensió de la diversitat dels aspectes que constitueixen un escenari social comunitari facilita el seu diagnòstic, l'anàlisi dels seus continguts i engegar cursos d'acció alternatius que són implementats mitjançant l'associació voluntària entre la població i equips tècnics, a través de procediments grupals que amplien la percepció crítica de la realitat.

Les següents dimensions han sigut considerades per a la construcció de l'escenari de la intervenció social en l'àmbit comunitari:

- 1) les necessitats socials,
- 2) la diversitat de formes organitzatives que sorgeixen per a modificar-les i
- 3) la interacció amb altres actors socials en un medi ambient determinat.

El reconeixement d'aquestes relacions s'estructura en un context històric, polític, econòmic i social determinat.

Aquest escenari social complex és l'àmbit de processos participatius en les seues manifestacions social, política, comunitària i ciutadana, d'articulació i de confrontació entre actors socials.

Pot dir-se que el capital social s'observa o manifesta en les comunitats, en els grups socials, en les institucions o organitzacions, tant formals com informals, o en les anomenades xarxes socials. De tota manera, la seua estructura la conformen les relacions socials caracteritzades principalment per elements com la reciprocitat i la confiança, conceptes que han sigut objecte d'estudi de la Psicologia social.

El capital social es desenvolupa sobre la base del comportament de l'individu dins d'un grup i sobre les actituds i els valors que comparteixen els membres d'una comunitat. El capital social és un tema que competeix al desenvolupament de la comunitat i al desenvolupament humà; per açò per a les ciències socials la seua importància és indiscutible.

Dimensions del capital social

És possible observar que hi ha dues dimensions o eixos principals en què es poden alinear les diferents formes d'abordar la definició del concepte. La primera dimensió es refereix al capital social entès com una capacitat específica de mobilització de determinats recursos per part d'un grup; la segona remet a la disponibilitat de xarxes de relacions socials. Entorn de la capacitat de mobilització convergeixen dues nocions especialment importants, com són el lideratge i la seva contrapartida, l'apoderament (CEPAL, 2001).

En la dimensió dels recursos apareixen implicats la noció d'associativitat i el caràcter d'horitzontalitat o verticalitat de les xarxes socials. Aquestes característiques han donat origen a la distinció entre les xarxes de relacions a l'interior d'un grup o comunitat (*bonding*), les xarxes de relacions entre grups o comunitats similars (*bridging*) i les xarxes de relacions externes (*linking*). D'acord amb això, el capital social d'un grup social podria entendre's com la capacitat efectiva de mobilitzar, productivament i en benefici del conjunt, els recursos associatius que radiquen a les diferents xarxes socials a les quals tenen accés els membres del grup en qüestió.

Els recursos associatius que importen, per dimensionar el capital social d'un grup o comunitat, són les relacions de confiança, reciprocitat i cooperació. Des del punt de vista de les possibles estratègies per desenvolupar el capital social d'un grup, és a dir, de les accions que permetrien que un grup o comunitat aconseguixi convertir capital social restringit en ampliat, hi ha dos possibles cursos pràctics a seguir:

El primer consisteix en una estratègia d'apoderament, és a dir, d'accions tendents a augmentar la capacitat de mobilització del grup mitjançant la transformació del lideratge existent en ell, en lideratge per a ell. L'apoderament és una estratègia que transforma la influència que posseeixen alguns membres del

grup cap a l'interior d'aquest, en organització del grup que li permet actuar cap a l'entorn, o sigui, pel que fa a altres grups o agents externs a ell.

El segon tipus d'acció consisteix en una estratègia d'associativitat és a dir, d'accions tendents a expandir o enfortir la trama o abast de les xarxes en què participen els membres del grup, potenciant la cooperació d'aquest amb altres grups mitjançant nous enllaços.

Per tant, existeixen dues estratègies principals de potenciament del capital social d'una comunitat. La primera seria una estratègia d'apoderament, que consisteix en l'obertura d'un entorn en què el grup pot augmentar la seva capacitat de mobilització mitjançant la transformació de la influència existent dins del grup en organització per actuar cap a fora de la comunitat, en el seu benefici. La segona forma de potenciament del capital social d'una comunitat és una estratègia d'associativitat, que consisteix en l'ampliació de les xarxes de manera que es produeixin accions de cooperació del grup amb altres grups identificats com a aliats.

Capital social

El capital social es genera quan un grup de persones se senten subjectes actuants i capacitats per a entaular un diàleg amb els altres que els conduïssa a l'establiment d'un propòsit comú instaurant regles clares de joc que generen llaços reals de confiança en l'altre.

Se situa en l'espai existent entre l'àmbit familiar i l'àmbit estatal, i té, com hem assenyalat anteriorment, com a base la reciprocitat i la confiança existent entre els actors socials d'una societat, les normes de comportament cívic practicades i el nivell d'associativitat que les caracteritza.

El capital social fomenta l'acció col·lectiva, l'autocontrol i la responsabilitat social en apropar entre si els éssers humans per mitjà de la confiança, la reciprocitat i el respecte a les regles del joc; aquests elements són essencials per a tot procés de desenvolupament i, especialment, el sostenible (CEPAL, 2001).

A) Reciprocitat

Per a Myers (1995), la reciprocitat és l'expectativa que ens fa pensar que algú ajudarà aquell de qui va rebre prèviament ajuda en lloc d'agredir-lo o ignorar-lo. La reciprocitat regeix amb més força en les interaccions amb els nostres iguals. Els qui no se senten ni inferiors ni independents d'uns altres sentiran amb major constrenyiment la necessitat de correspondre.

La reciprocitat és una regla fonamental de la vida social. Quan algú fa alguna cosa per nosaltres, generalment ens sentim obligats a fer alguna cosa per

ell a canvi. La norma de reciprocitat fonamenta la conducta en pràcticament tots els aspectes de la interacció social (Gouldner, 1960).

El fet que les persones responguen amb acció recíproca contribueix al tracte altruista i a la conducta prosocial i benèvola. Per a Herbert (1979), la norma de reciprocitat abasta també la capacitat d'assumir el rol d'una altra persona, projectant en ell la capacitat d'actuar com ho faria l'interpret del rol en una situació donada.

Segons Polany (1957), la reciprocitat és una forma d'intercanvi de béns i serveis que té les següents característiques: *a*) es desenvolupa com a part d'una relació social, *b*) constitueix un flux recíproc de béns materials i serveis que persisteix més enllà d'una sola transacció; *c*) no està regida per les lleis de l'oferta i la demanda.

La reciprocitat, d'altra banda, sorgeix en una situació de manca, és a dir quan la supervivència física o social d'un grup es troba en joc, la gent mobilitza els seus recursos socials i els converteix en un recurs econòmic: els individus guanyen perquè la norma ajuda a assegurar l'equitat: qualsevol recurs que compartisquen serà retornat pels altres i, a més, el grup es beneficia perquè la reciprocitat enforteix els llaços que els manté units, la qual cosa crea confiança i compromís entre els seus membres.

En resum, la reciprocitat implica dues conseqüències molt importants per a l'organització social: constitueix una força estabilitzant cap a l'equilibri de grups i societats i també és una premissa lògica per a iniciar l'acció en situacions socials (Tedeschi & col., 1977, 1974, citats per Smith & Mackie, 1990).

B) Confiança

La confiança pot ser entesa com la proximitat psicosocial real o efectiva entre individus específics (Adler, 1975). Per a Adler (1974), la confiança és una variable psicosocial que mesura la capacitat dels membres per a intercanviar favors i informació.

La confiança depèn d'un gran nombre de factors, tals com:

- Els parents consanguinis de la família nuclear normalment gaudeixen del màxim de confiança.
- La proximitat física augmenta la confiança; si es viu lluny i no hi ha oportunitat d'intercanviar ajuda, hi haurà menys oportunitat de desenvolupar la confiança.
- La igualtat socioeconòmica influeix en la confiança. Això s'explica pel fet que la confiança és la base de la reciprocitat i que aquesta és més probable quan hi ha igualtat de creences.

Segons Adler (1975), la confiança representa l'element que cohesiona les xarxes socials i fa possible l'intercanvi recíproc essencial per a la seua supervivència. Enfront de condicions objectivament adverses cal que aquestes xarxes tinguen una gran solidaritat, per tant es requereix d'un alt nivell de confiança entre els seus integrants.

Yamagishi i Yamagishi (1994, citats per Byrne, 1998) defineixen la confiança com una tendència a inferir més intencions bones pel que fa als altres. En altres paraules, quan confiem en algú podem sobreestimar la mesura en què les seues accions provenen dels trets desitjables i de les intencions positives i, per tant, també tendim a sobreestimar la predicció de les seues futures accions: la possibilitat que continuaran comportant-se de manera bona i fiable.

Segons Lindsold (1978, citat per Smith & Mackie, 1990), la confiança és una de les prioritats de la negociació, de manera que les parts abandonen la seua cerca de motivacions negatives dins de les propostes mútues. En tals situacions, la confiança ha de construir-se per mitjà de repetits desplegaments de coherència entre les paraules i els fets.

A pesar que l'enfocament de Lindsold està relacionat amb la resolució de conflictes, és important assenyalar que la confiança, com a aspecte important de la negociació, permet que els membres d'un grup de la societat puguen arribar a acords i solucionar les seues diferències grupals.

C) Comportament fiable

La confiança es tradueix com la seguretat de comptar amb l'altre, sense temor de ser rebutjat, en diferents situacions que requereixen de persones que brinden suport. D'aquesta forma, tal com afirma Robert Putnam (1995), l'associativitat voluntària fa que les persones tinguen una major confiança i cooperativitat, mecanisme mitjançant el qual aconseguen les metes individuals i comunes.

Per a Putnam, un altre dels elements importants per al desenvolupament del capital social és el compromís cívic. Aquest es veu reflectit en el comportament de tots i cadascun dels membres per a treballar en benefici de la comunitat.

Sembla clar que la variable capital social, definida pels comportaments de confiança, reciprocitat i conducta prosocial i la seua relació amb el desenvolupament del sentit de pertinença, d'identitat social i el compromís cívic, es deu tenir en compte a l'hora de considerar els programes de cooperació al desenvolupament d'un país o una regió, és a dir, que ha de considerar-se juntament amb els altres tipus de capital (físic, natural i humà).

És evident, d'altra banda, que cap dels capitals esmentats més amunt és suficient únicament per si sol per a garantir el desenvolupament d'una regió o territori, i que, per tant, ha d'existir una bona combinació dels diferents tipus de capital perquè aqueix progrés es produïska i siga sostenible.

Conclusions

La cooperació al desenvolupament requereix uns nivells adequats de capital social tant a nivell micro, és a dir, d'acció col·lectiva implicada en la iniciativa –nivell elevat de relacions intracomunitàries– com de cooperació entre institucions públiques (amb credibilitat i eficiència) i una ciutadania articulada i organitzada a nivell macro. A partir d'aquests requisits inicials es van desenvolupar i generant noves formes d'organització de l'acció col·lectiva per mitjà de la institucionalització formal i informal. El model de governança –organització de l'acció col·lectiva per mitjà de la institucionalització formal i informal– ve a ser un dels elements nuclears dels processos d'innovació social (Anshell i Gash, 2008), ja que incideix en les relacions socials i en la satisfacció de les necessitats bàsiques que descobreixen i posen de manifest: innovacions en els processos d'expressió i manifestació de necessitats, en les formes de cooperació, en la comunicació i en una governança adequada facilitadora d'aquests processos (Zurbano, 2008). És necessari, per tant, desenvolupar innovació tant en els processos d'expressió de les necessitats, com en les formes de cooperació, en la comunicació i en una governança adequada que possibiliti i facilite aquests processos (Zurbano, 2008). La prioritat en la governança ha de considerar també la dimensió territorial de la comunitat, ja que la creació de xarxes de cooperació requereix de vincles de proximitat en la comunitat per a una major fluïdesa i confiança entre ells (Morgan, 2005).

La centralitat del benefici del capital social que assumim en aquest article, és que a una comunitat caracteritzada per l'absència o un baix nivell de capital social li serà molt més difícil articular les seves demandes. Aquest capital és, entre altres coses, un recurs essencial tant per superar problemes d'acció col·lectiva com per facilitar que els individus cooperin entre si. Si assumim que aquest capital està a l'abast de tots i que pot ser profitós, també pot dir-se que entre els diferents capitals (natural, econòmic, humà, social), el capital social és el més ignorat; d'aquí el seu desconeixement i la poca utilitat com a actiu i factor d'assoliment. La confiança és l'element que dinamitza el capital social; la reciprocitat entre les parts contribueix a expandir-lo a través de l'associacionisme cívic. La conversió de la confiança interpersonal en generalitzada, depèn de la percepció sobre la legitimitat del sistema polític i de l'ordre social. A nivell micro, la confiança i la cooperació entre els membres d'una xarxa (social i/o productiva) contribueixen a mobilitzar empreniments que milloren directament la seva qualitat de vida i els converteixen en actors socials de pes en la societat civil.

Com assenyalava Bernardo Kliksberg (2003):

El capital social pot ajudar. S'expressa en formes molt concretes que és necessari enfortir i que poden exercir un paper molt important. Una

d'elles és el voluntariat... Una altra materialització del capital social és la responsabilitat social empresarial...

Altres expressions del capital social són l'augment de la participació ciutadana, i l'enfortir, com ho suggereix un estudi del Banc Mundial («Veus dels pobres»), les organitzacions dels pobres, obrint-los oportunitats productives i ajudant-los a capacitar-se. Una combinació entre polítiques públiques transparents, lliures de tota corrupció, amb gerència de primera qualitat, que garanteixin a tota la població, com correspon en una societat democràtica, els seus drets a l'alimentació, la salut, l'educació i el treball, i un capital social mobilitzat a ple que les complementi poden desencadenar cercles virtuoses al país i la regió.

Referències

- Adler de Lomnitz, L. (1975). *Cómo sobreviven los marginados*. México: Siglo XXI.
- Anshell, C., i Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18, 543-571.
- Bebbington J., i Carrol, T. F. (2002). Induced social capital and federations of the rural poor in the Andes. En C. Grootaert i T. van Bastelaer, *The Role of Social Capital in Development. An Empirical Assesment*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1980). Le capital social. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31, 2-3.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. En J. G. Richardson (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258).. New York: Greenwood Press.
- Byrne, B. (1998). *Psicología Social* (8a ed.). Madrid: Prentice-Hall.
- CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe) (2001). *Capital social y reducción de la pobreza: en busca de un nuevo paradigma*. Santiago de Chile.
- Chinkes, S., Lapalma, A., i Niscemboim, E. (1995). Psicología comunitaria en Argentina. Reconstrucción de una práctica psicosocial en la Argentina. En *Psicología social comunitaria. Contribuciones Latinoamericanas*. Venezuela: Tropykos.
- Colegio Oficial de Psicólogos (1988). *Perfiles Profesionales*. Disponible en: <http://www.cop.es/perfiles/contenido/is.htm>.
- Coleman, J. (1990). *Foundation of Social Theory*. Harvard University Press.
- Fukuyama, F. (1995). *Confianza (Trust)*. España: Atlántida.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Nueva York: Free Press.

- Fukuyama, F. (1999). *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. Nueva York: Free Press.
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society, and development. *Third World Quarterly*, 22.
- Garza Cantú, V., Polendo Garza, J., i García Hernández F. (2005). Los estados mexicanos Sus activos y su dinamismo económico y social. Colección América Latina y el Nuevo Orden Mundial. México: Miguel Ángel Porrua, Camara de Diputados LIX Legislatura, Tecnológico de Monterrey Escuela de Graduados en Administración Pública y Política Pública, ISBN 970-701-627-2.
- Gil Calvo, E. (2006). *El eclipse del capital social*. Disponible en: <http://www.attacmadrid.org/d/7/060725133755.php>.
- Gordon, S. (2006). Confianza, reciprocidad y asociatividad: ¿Relación indispensable para el desempeño institucional? *Estudios Sociológicos*, XXIV, 71. Disponible en: <http://redalyc.uaemex.mx/pdf/598/59807105.pdf>.
- Gouldner, A. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25.
- Herbert, H., i McDavid, J. (1979). *Psicología y Conducta*. México: Limusa.
- Herreros Vázquez, F. (2005). *Capital social y gobierno democrático*. Fundación Alternativas. Disponible en: <http://www.falternativas.org/laboratory/documentos/documentosde-trabajo/capital-social-y-gobierno-democratico>.
- Klikhsberg, B. (1998). Seis tesis no convencionales sobre participación, *Revista instituciones y desarrollo*, Barcelona. Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (PNUD), Red de Gobernabilidad y Desarrollo Institucional.
- Klikhsberg, B. (1999). Desigualdad y desarrollo en América Latina. El debate postergado, *Reforma y democracia*, 14, Caracas, Centro Latinoamericano de Administración para el Desarrollo (CLAD).
- Klikhsberg, B. (2003). Más ética, más desarrollo. *La Nacion*. Divendres 21 de febrer de 2003. Publicat en edició impresa. Disponible en: <http://www.lanacion.com.ar/475292-mas-etica-mas-desarrollo>.
- Klikhsberg, B., COMP. (1997). *Pobreza. Un tema impostergable. Nuevas respuestas a nivel mundial*. México, D.F.: Fondo de Cultura Económica (FCE).
- Lechner, N. (2000). *Desafíos de un Desarrollo Humano: individualización y capital social*. Instituto Internacional de Gobernabilidad: Instituciones y desarrollo, 7.
- Moyano, E. (2001). El concepto de capital social y su utilidad para el análisis de las dinámicas de desarrollo. *Revista Fomento Social*, 56, 35-63.
- Myers, D. (1995). *Psicología Social* (49 ed.). México: McGraw-Hill.
- Polanyi, R. (1957). *The Economy as an Instituted Process in trade Market in the early Empire*. Nueva York: K. Polany.

- Portes, A. (1995). The Economic Sociology and Sociology of Immigration: a Conceptual Review. En *Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*. Nueva York: Rusell Sage.
- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Portes, A., i Landolt, P. (2000). Social Capital: Promise and Pitfalls. *Journal of Latin American Studies*, 32.
- Putnam, R. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Putnam, R. (1998). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 65-78.
- Siles, M. (2003). El paradigma del capital social. En *Capital social: potencialidades analíticas y metodológicas para la superación de la pobreza*, CEPAL, Serie Seminarios y Conferencias.
- Smith, E., i Mackie, D. (1995). *Psicología Social*. España: Panamericana.
- Solow, R. (2000). Notes on social capital and economic performance. Al document *Social Capital: A Multifaceted Perspective*, World Bank.
- Westergaard, C, i Kelly, J. (1998). Una epistemología contextualista para la investigación ecológica en psicología comunitaria. En E. Saforcada, *Psicología Comunitaria. El enfoque ecológico contextualista*. Buenos Aires: Proa.
- Woolcock, M. (1998). Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27, 151-208.
- Woolcock, M. (1999). *Managing risk, shocks and opportunity in developing economies: the role of Social Capital*. Development Research Group, The World Bank.
- Woolcock, M. (2000a). *Social Capital in Theory and Practice: Where do we stand?*. Development Research Group. The World Bank. Paper prepared for the 21st Annual Conference on Economic Issues The Role of Social Capital in Determining Well-Being: Implications for the Teaching and Practice of Development and Environmental Economics. Department of Economics, Middlebury College. Vermont. April 2000.
- Woolcock, M. (2000b). *The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes*. The World Bank. Paper presented at Symposium on the Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well Being, Quebec. March 2000.
- Woolcock, M., i Deepa, N. (2000). Social capital: Implications for Development Theory, Research and Policy. *The World Bank Observer*, 15, 225-249.
- Zurbano Irizar, M. (2008). Gobernanza e innovación social. El caso de las políticas públicas en materia de ciencia y tecnología de Euskadi. *CIRIEC-ESPAÑA*, 60, 73-94.

